

**POZIȚIA SFÂNTULUI SCAUN FAȚĂ DE ROMÂNIA LA SFÂRȘITUL
CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL.
CÂTEVA CONSIDERAȚII***

Ion Tudor Felezeu**

Abstract. *Until 1950, the relations between Romania and the Holy See experienced a continuous development, marked by the open attitude of the Vatican towards the natural aspirations of the Romanian people to build their unitary national state, to develop economically and socially and to play an active role in international relations. During the war, the Vatican sought to help the Romanian people materially and spiritually, to determine a democratic behaviour towards minorities and towards all those who suffered from the war (eg. encouraging Romanian aid to Poland, protecting Jews, especially those deported to Transnistria). Developments in theaters of operations convinced the Vatican of the danger to the world of the expansion of Soviet Bolshevism. The Vatican is becoming increasingly aware of the disastrous consequences for the Church (and for religions in general) that the Soviet occupation could bring, including in Romania. As a result, the Holy See sought through diplomatic means and by informing public opinion to help the survival of churches in Romania, to save people and property from destruction. Based on the documents from the Vatican archives, the study aims to shed light on the positions of the Holy See in relation to the social-political evolutions in post-war Romania.*

Keywords: Romania, Vatican, Apostolic Nuncio Andreea Cassulo, World War II.

Al doilea război mondial a pus în fața Sfântul Scaun o serie întreagă de preocupări, atât în ceea ce a însemnat atitudinea pe care trebuie să o adopte ca subiect al dreptului internațional, cât și în ipostaza de centru conducător al Bisericii

* Această lucrare a beneficiat de sprijin financiar prin proiectul „Cercetare doctorală și postdoctorală de calitate, inovativă și relevantă pentru piața muncii”: POCU/ 380/ 6/ 13/124146, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014-2020.

Aducem sincere mulțumiri coordonatorilor proiectului, precum și domnului prof. univ. dr. Liviu-Petru Zăpârțan, ambasadorul României pe lângă Sfântul Scaun, care ne-a facilitat accesul la documentele aflate în arhivele vaticane.

** Cercetător post-doctoral, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, e-mail: felezeutudor@yahoo.com

„Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca. Series Historica”, LIX, 2020, Supliment, 2, *Lucrările conferinței internaționale online „ROMANIA-ITALIA-EUROPA. Evoluții istorice - Dinamici culturale - Relații internaționale”, 16-18 septembrie 2020*, p. 337-342.

Catolice având deci credincioși în întreaga lume, mulți dintre ei în situație de război unii față de alții, în calitate de cetățeni ai unor state beligerante.

Sfântul Scaun s-a dovedit a fi bine informat asupra evoluțiilor din scena internațională pentru că nu doar reprezentanții săi diplomatici trimiteau note pe canale oficiale, ci și autoritățile ecleziastice și credincioșii săi.

Poziția sa de principiu izvora din considerarea pe prim-plan a valorilor umaniste și a moralității creștine, care cereau respectul personalității umane, realizarea binelui comun, evitarea distrugerilor materiale și umane pe care le aducea războiul. De aici preocuparea acestui articol pentru a prezenta pozițiile Sf. Scaun, așa cum rezultă din documentele aflate în Arhivele istorice ale Secretariatului de Stat fără a se dori o cercetare complexă a întregii problematice.

În relațiile cu România, Sfântul Scaun a urmărit cu atenție evoluția vieții ei politice, făcând o distincție clară între starea societății românești, în principal în ceea ce privește manifestările religioase și atitudinile autorităților politice. Dar și pe acest plan Sfântul Scaun a făcut distincție între modul în care se manifestau vechile instituții (regale în mod deosebit și armata) și cele ale guvernării pe care au considerat-o cu luciditate. Mons Tradini, pe un document al Secretariatului de Stat al Sfântului Scaun, scrie la 27 octombrie 1945, că potrivit informațiilor pe care le are de la ministrul României Grigorcea, situația țării este anormală. Regele nu mai vrea să semneze nici un decret și nici o lege, inclusiv schimbarea diplomaților. În aceste împrejurări card. Tardini consideră că Sfântul Scaun poate continua să-l considere pe ministru Grigorcea ca reprezentantul regelui¹.

În acest sens din perspectiva timpului se remarcă personalitatea nunțului apostolic Andreea Cassulo, venit în România în 1936, care a cunoscut îndeaproape întreaga transformare a țării, de la frământările care marcau declinul democrației (instaurarea dictaturii carliste și apoi a celei antonesciene) la Diktatul de la Viena, la războiul antisovietic și răsturnarea de la 23 August 1944, la convulsiile sociale postbelice care, ca urmare a ocupației sovietice, au permis instaurarea puterii comuniste și înlăturarea Regelui la 30 decembrie 1947. De aceea rolul lui Cassulo a fost hotărâtor în prezentarea realităților din România în toți acești ani ai mandatului său².

Arhivele Vaticanului permit astăzi să constatăm faptul că Sfântul Scaun a fost consecvent cu aprecierile sale legate de nevoia respectării democrației, a instituțiilor și regulilor ei de funcționare, de considerarea comunismului bolșevic și a hitlerismului ca forme extreme de atac la adresa demnității umane, care se cerea peste tot apărată, de respingerea naționalismelor, a antisemitismului, a urii de rasă, deodată cu apărarea creștinilor și a dreptului lor de a profesa liber credința.

¹ Archivio Segreto Vaticano (în continuare: ASV), Fond AA. EE. SS., Pontificato Pio XII, Partea I (1939-1948), serie Romania, posizione 1717, p. 7.

² Jurnalul lui Cassulo se află la ASV, Fondo AA. EE. SS., Pontificato Pio XII Partea I (1939-1948) serie Romania, posizione 186 (toate caietele de însemnări zilnice).

Andreea Cassulo a lăsat un amplu jurnal de însemnări zilnice legate atât de aprecierile și sarcinile pe care le primea din Vatican cât și despre informațiile și judecățile pe care le formula în legătură cu evenimentele în care era implicată România.

Astfel la 23 martie 1944 nunțul A. Cassulo îi scria cardinalului Maglione că „avansul tot mai accentuat al trupelor ruse” aduce condiții precare, „la care armata germană și cea română” nu fac față; „au intrat în Basarabia și nu se știe dacă vor putea fi oprite”. Orașul Iași este pe cale deplină să fie evacuat și cred că episcopul, mons. Robu va trebui să se retragă în Transilvania. Așa mi s-a spus. De la mons. Robu până acum nu am avut nici o comunicare. Cred că după Bucovina și Moldova va fi expusă invaziei”³.

Relatând o discuție cu Mihai Antonescu, mons. Cassulo constată că „odată ce rușii sunt la frontieră viitorul se prezintă ca foarte incert și ministrul crede că ar fi bine ca el să părăsească Bucureștiul pentru a se retrage la Timiș”⁴. La sfârșitul telegramei într-un P. S. mons. Cassulo, care, în 1943, din însărcinarea Papei a vizitat lagărul de evrei din Transnistria cu acordul guvernului român menționează: „în ce privește pe evreii din Transnistria, despre care m-am referit în raportul meu precedent⁵, aflu chiar astăzi că din 45.000 de evrei concentrați acolo, din ordinul guvernului, care ar fi trebuit să fie reconduși în România, numai 1.000 au putut trece Nistrul. Prea târziu”⁶.

Într-un mesaj din 11 iunie 1944, Papa Pius al XII – lea, adresându-se românilor, le cerea să se întoarcă la marile valori pe care le-a promovat Biserica și să lupte cu materialismul, cu egoismul, cu setea de îmbogățire pe seama foamei săracului⁷.

Era limpede faptul că neutralitatea Vaticanului față de beligeranți, ca actori politico-militari concreți nu era legată de o neutralitate axiologică pentru că tabla de valori, pe care o promovase mereu, nu a fost schimbată.

Acest lucru s-a constatat atunci când autoritățile americane (cu care Sfântul Scaun a avut în timpul războiului o bună legătură prin trimisul personal al președintelui S.U.A.) ocupând Roma au transmis, la 10 iunie 1944 o notă prin care cer însărcinatului cu afaceri al S.U.A., Tittman să transmită Sfântul Scaun dorința comandamentului militar Aliat din Italia de a transfera reprezentanții diplomați la Sfântul Scaun ai Germaniei, Japoniei, Ungariei, României și Slovaciei care au domiciliul la Roma, în rezidențe în Cetatea Vatican. „Cei ce nu vor fi primiți în

³ *Ibidem*.

⁴ Raport nr. 10. 837 A.E.S (201/44 în vol. *Actes et documents du Saint Siège relatifs à la seconde guerre mondiale*, vol. 11, Citta del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 1981, p. 92).

⁵ *Ibidem*, p. 236.

⁶ *Ibidem*, p. 384.

⁷ *Ibidem*, p. 384.

Cetatea Vatican în 48 de ore vor fi internați de către autoritățile Aliate în vederea repatrieri lor”⁸.

Secretariatul de stat al Sfântul Scaun s-a adresat puterilor aliate (S.U.A. și Marea Britanie) arătând că Sfântul Scaun, conform acordurilor de la Lateran, este un subiect de drept internațional care a păstrat neutralitatea în fața părților aflate în conflict, dar în același timp este prezentă în Roma, în Italia și în întreaga lume, cerând să-i fie respectate proprietățile. În Cetatea Vatican nu se pot primi, din rațiuni de spațiu, decât șefii misiunilor diplomatice și familiile lor. Sfântul Scaun cere proclamarea Romei ca oraș deschis, în care prezența armată să fie minimă, pentru a preveni eventualele reacții ale Germaniei, fiind surprinsă și plină de amărăciune pentru că se încalcă art. 12 al Tratatului Lateran care garantează diplomaților acreditați la Sfântul Scaun șederea în Roma, posibilitatea de a se bucura de privilegiile care nu prevăd excepții nici măcar în vreme de război. De altfel, în 1940, la presiunea asemănătoare a Italiei față de reprezentanții Marii Britanii, Sfântul Scaun a avut aceeași poziție. De aceea Sfântul Scaun cere puterilor aliate eliberarea diplomaților germani, deja arestați. La 10 iunie 1944 Secretariatul de Stat al Sfântul Scaun transmite reprezentanților celor cinci țări o notă în care arată că ia măsuri pentru ca acei diplomați care ar dori să se transfere să o poată face în timpul solicitat (șeful de misiune și unul dintre colaboratori împreună cu familiile). Unii diplomați ai Legației române, între care Nicolae Timiraș vor petrece câteva luni în Sicilia și apoi, în condițiile în care România intrase în tabăra Aliților își va relua activitatea.

În arhivele diplomatice ale Vaticanului se regăsește o scrisoare a lui N. Timiraș, adresată secretariatului Congregației pentru afaceri eclesiastice extraordinare, Domenico Tardini, datată 16 aprilie 1947 în care arată că, pe baza hotărârii guvernului român își încetează funcțiile de însărcinat cu afaceri a. i. în locul său fiind numit Mircea Moschuna Sion. La scurtă vreme cu ajutorul cardinalului Montini (viitorul Papă Paul al VI-lea), va pleca în Canada. Numele lui va fi regăsit pe o listă de diplomați pe care Regele Mihai – el însuși aflat în exil – urma să-i trimită – ca reprezentanți în diferite țări⁹. Pe scrisoarea lui N. Timiraș cardinalul Tardini a scris că ia notă de informare și dorește să-i scrie personal¹⁰.

Relațiile diplomatice România – Sfântul Scaun au fost marcate de evoluția situației politice din România față de care Vaticanul avea aprecieri foarte clare. Se vede acest lucru dintr-o notă¹¹, în care se scrie că „ministrul României pe lângă

⁸ *Ibidem*, p. 375.

⁹ Asupra întregului demers regal a se vedea articolul lui Marius Petraru consacrat activității migrației române în Occident, în vol. *The Inauguration of Organized Political Warfare, Cold War Organisations*, edited by Katalin Kadar Lynn, Helen History Press, California, p. 121-198.

¹⁰ Legația regală a României pe lângă Sfântul Scaun, nr.116/247, vezi ASV, Fondo AA EE SS, Pontificato Pio XII, Parte I (1839-1948), serie Romania, poziția 189.

¹¹ Notă a Secretariatului de Stat al Sfântul Scaun din 27 octombrie 1945, vezi ASV, Fondo AA EE SS, Pontificato Pio XI, Parte I (1939-1948), serie Romania, posizione 171, p. 7.

Sfântul Scaun se referă la situația anormală în care se află în prezent România. Regele nu mai susține guvernul, susținut în schimb de Moscova și ferm vrea să rămână în funcție; Regele nu mai semnează de o anumită vreme nici un decret și nici o lege”. În aceste condiții guvernul dorește să schimbe personalul diplomatic, dar pentru a o face în mod legal este nevoie de decretele regale pe care Regele nu vrea să le semneze, „ba chiar Regele a făcut cunoscut în mod secret diplomaților intenția că e bine să rămână fermi”. Între ei – scrie nota – se află și ministrul României de la Sfântul Scaun, V. Grigorcea care înclină să rămână la postul său fără a ține seama de rechemarea guvernului, care este ilegală.

Ministru Român s-a adresat Sfântul Scaun cerând un aviz în această problemă spinoasă, atât în ea însăși cât și în ce privește atitudinea pe care ar urma să o ia Sfântul Scaun, dacă ministrul ar rămâne la post. Este puțin probabil că un sprijin acordat ministrului ar putea provoca represaliile guvernului împotriva Bisericii.

Pe margine notei scrisă la mașină cardinalul Tardini (semnat D. T) scrie că „pentru noi el este ministru pentru că nu a fost declarat rechemat. „Sfântul Scaun poate continua să-l recunoască reprezentant al Regelui”¹². Dar este înlocuit de Timiraș la rândul său, care va scrie card. Tardini pentru a-l informa că guvernul său a hotărât încetarea misiunii de însărcinare cu afaceri la 15 aprilie 1947 și locul său va fi luat de Mircea Moschuna-Sion¹³.

Din perspectivă bisericească Sfântul Scaun este informat asupra tuturor acțiunilor declanșate de autorități. Tot mai dure contra cultelor pe măsură ce se întărea puterea comunistă. Astăzi se știe că din ordinul lui Stalin s-a interzis, în mod brutal, Biserica greco-catolică și sunt cunoscute persecuțiile la care au fost supuși episcopii, preoții și credincioșii ei. Vaticanul probează prin arhivele sale existența unor informații detaliate care i-au fost transmise, din ce în ce mai greu, fie de către emigranți fie de către nunțiatul care funcționa cu tot mai mare dificultate.

După plecarea la un alt post a nunțiatului apostolic A. Cassulo (în Turcia) misiunea Vaticană la București a fost condusă de regentul O'Hara. Notele sale dovedesc că și în noile împrejurări avea imaginea clară a persecuțiilor declanșate de către puterea comunistă și conștiința că ruperea relațiilor diplomatice este iminentă.

Într-o notă din 17 mai 1950, cardinalul Tardini se referă, cu amărăciune, la valul de arestări, condamnări și morți din rândul slujitorilor bisericii. El se întreabă cât de utilă este tăcerea în fața crimelor comuniste, pentru a nu prejudicia soarta Nunțiatului și cât este de necesară prezentarea adevărului despre acțiunile guvernului¹⁴.

¹² Secreteria di Stato di Sua Santità, Dal Vaticano, 27 ottobre 1945, vezi ASV, Fond AA. EE. SS, Pontificato Pio XII, Parte prima (1939-1948), serie Romania, posizione 171.

¹³ ASV, Fondo AA. EE. SS, Pontificato Pio XII Parte I, serie Romania, pos. 189.

¹⁴ *Ibidem*, p. 122.

În fapt lucrurile mergeau spre o tot mai clară ruptură a relațiilor dintre Sfântul Scaun și România. Presa oficială a declanșat o campanie dură împotriva Bisericii Catolice și a Vaticanului, caricaturizat ca agentură a marilor companii și a imperialismului. La 28 decembrie 1949 regentul O'Hara se adresează MAE cu o notă de protest față de campania arhimandritului Valerian Zaharia care denigra Biserica Catolică și pe Papa, fără drept de replică¹⁵.

Este deosebit de interesantă corespondența Vaticanului cu alte ambasade de la București, care în vremea regimului comunist au ajutat la difuzarea hotărârilor Sfântul Scaun mai ales în legătură cu numirea episcopilor în clandestinitate pentru biserica greco – catolică. Vaticanul a dat indicații clare de păstrare a secretului privind numirile în această Biserică. Arhivele păstrează informațiile către Sfântul Scaun ale ministrului italian în România, Baron Scammacca del Murga scrise pe cărți de vizită¹⁶, dar și ale ambasadorului Franței¹⁷. Arhivele păstrează, de exemplu dosarul numirii părintelui Duma ca episcop, în care se consemnează cele trei jurăminte cu nume și semnătură personală deși totul era strict secret. Este de imaginat ingeniozitatea cu care s-a găsit calea spre Vatican a acestui dosar, ca și a celorlalte numiri¹⁸ (cum a fost a episcopului Boroș, auxiliar al episcopului Pacha de Timișoara și apoi a cardinalului „in pectoris” Iuliu Hossu¹⁹).

Este adevărat faptul că și Vaticanul, în numele convingerilor sale anticomuniste a informat în Occident despre crimele împotriva Bisericii pe care le comitea regimul comunist.

Revista „Civiltà Cattolica” a publicat un număr al său consacrat prigoanei bisericii în România, Iugoslavia și Cehoslovacia, care a fost distribuit tuturor nunțiatorilor cu rugămintea să difuzeze în forma cea mai potrivită (comunicate, articole de presă, conferințe) informațiile și aprecierile Sfântul Scaun. Un dosar amplu grupează activitățile promovate de zeci de nunțiatori din Argentina în New York, din Venezuela în Turcia²⁰.

La 17 iulie 1948, guvernul Republicii Populare Române, denunță Concordatul cu Sfântul Scaun, iar la 1 Decembrie 1948, decretul 358 desființează Biserica greco-catolică și confiscă toate bunurile. O parte a lor vor fi păstrate de stat, iar o altă parte va fi făcută cadou de către comuniști, bisericii ortodoxe.²¹

¹⁵ ASV, Segreteria di Stato, Fond Spogli, fascicola 64-81.

¹⁶ ASV, AA. EE. SS, Pontificato Pio XII, Parte I, serie Romania, posizione 186.

¹⁷ George Cipăianu, *Catholicism și comunism în România 1946-1955. O perspectivă diplomatică franceză*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, Cluj-Napoca, 2015.

¹⁸ ASV, Fondo AA EE SS, Pontificato Pio XII, Parte II (1949-1958), serie Romania, posizione 206.

¹⁹ *Ibidem*, posizione 205.

²⁰ ASV, Fond AA EE SS, Pontificato Pio XII, Parte II (1949-1958), serie Romania posizione 203, p. 160.

²¹ *La Romania e la Santa Sede*, Libreria Editrice Vaticana, 2000.